

Лекція №3

Право міжнародних
договорів. Міжнародно-
правова відповідальність
держав

16.09.2013

Питання для розгляду ч.1

- **Поняття, види і структура міжнародного договору.**
- **Основні стадії укладення міжнародного договору.**
- **Дія і припинення дії договорів. Недійсність міжнародних договорів.**
- **Виконання і тлумачення міжнародних договорів.**

Міжнародний договір

Віденська Конвенція про право міжнародних договорів 1969 року і
Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними
організаціями або між міжнародними організаціями 1986р. :

Міжнародний договір - це врегульована міжнародними правом угода, укладена державами та іншими суб'єктами міжнародного права у письмовій формі, незалежно від того, чи міститься така угода в одному, двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її найменування.

Об'єктом міжнародного договору є відносини суб'єктів міжнародного права з приводу матеріальних і нематеріальних благ, дій і утримання від дій.

Суб'єкти договору:

- 1) Держави - "кожна держава володіє правоздатністю укласти договір" (ст.6 Віденської конвенції 1969 р.)
- 2) Міжнародні організації – регулюється правилами цієї організації - зокрема, установчими актами організації, прийнятими відповідно до них рішеннями і резолюціями, а також сталою практикою цієї організації (ст. 1,6 Віденської конвенції 1986 р.).

Структура договору

- - назва договору,
- - преамбула (зазначаються цілі укладення даного договору, сторони договору й ін.),
- - основна частина (предмет договору, права та обов'язки сторін),
- - заключна частина (передбачаються умови вступу договору в силу, строк його дії, порядок припинення і т.д.).

Договір переважно складається з розділів, глав, статей, пунктів. Обов'язковим елементом є підписи уповноважених сторін договору.

Мова договору – визначається державами.

Багатосторонні договори укладаються мовами, які визначаються договірними країнами. Встановилася практика укладання договорів під егідою ООН, спеціалізованих установ ООН або інших міжнародних організацій офіційними мовами цих організацій (англійською, арабською, іспанською

Форми договору

- **Протокол (договірний)** - офіційний документ (як правило, додаток до основного), яким доповнюється міжнародний договір; акт рішення міжнародної конференції, що має силу міжнародного договору. Наприклад Женевський протокол про заборону задушливих, отруйних або інших речовин і бактеріологічної зброї під час воєнних дій 1925 р.
- **Факультативний протокол** - різновид багатостороннього міжнародного договору, що існує самостійно або як додаток до іншого договору (не є його невіддільною частиною), в якому окремі учасники фіксують домовленість щодо питань, з яких не змогли дійти згоди всі учасники основного договору. Участь сторін основного договору в такій додатковій угоді не обов'язкова (факультативна).
- **Комюніке** - офіційне урядове повідомлення про міжнародні переговори, угоди, важливі події у внутрішньому житті країни, про перебіг воєнних дій тощо; одна з назв міжнародного договору.
- **Модус вівенді** (лат. *modus vivendi* — спосіб життя) — у міжнародному праві й дипломатичній практиці тимчасова, зазвичай короткострокова угода, яку укладають, коли обставини не створюють умов для досягнення постійного або довготривалого договору. У подальшому така домовленість має стати постійною.
- **Трактат** - багатосторонній договір між усіма суб'єктами міжнародного права стосовно політичних, військових, економічних питань.
- **Картель** - міжнародний договір, предметом якого є обмін військовополоненими, або про видачу злочинців.
- **Конкордат** - міжнародна угода з релігійних, релігійно-політичних питань, однією зі сторін якої є Ватикан.

Класифікація договорів

- За колом учасників: двосторонні і багатосторонні.
- За змістом (предметом) договору: політичні, економічні, угоди зі спеціальних питань.
- За доступом до договорів (за способом приєднання): відкриті та закриті. Договори, в яких можуть брати участь інші сторони без надання згоди сторін, які уклали цей міжнародний договір, та не передбачається виконання особливих умов, називають відкритими. Договори, де є обмеження для участі в ньому, називають закритими.
- За географічною чи просторовою ознакою: універсальні, регіональні, локальні.

Ст. 3 Закону "Про міжнародні договори України" 2004 р. виділяє міжнародні договори України, укладені:

- - Президентом України або за його дорученням - від імені України;
- - Кабінетом Міністрів України або за його дорученням - від імені Уряду України;
- - міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами — від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів.

Стадії укладення договору

Процес укладення договорів може бути розділений на стадії:

- складання і ухвалення тексту договору;
- встановлення аутентичності текстів договорів;
- вираження згоди на обов'язковість договору.

Укладенню договору передує договірна ініціатива, тобто пропозиція однієї держави або групи держав укласти певний договір з одночасним представленням проекту тексту договору.

- Розробка тексту договору може відбуватися на переговорних, на спеціально скликаних міжнародних конференціях, у рамках міжнародних організацій.

Після того, як текст договору узгоджений, необхідно встановити його аутентичність. Встановлення аутентичності означає, що текст договору остаточний і змінам не підлягає.

- Встановлення аутентичності договору проводиться шляхом його парафування (проставлення під договором ініціалів уповноважених осіб), підписання, підписання *ad referendum* (підписання договору з умовою подальшого схвалення компетентним державним органом), включення тексту в заключний акт конференції або в резолюцію міжнародної організації про схвалення договору.

Парафування міжнародного договору — попереднє підписання міжнародного договору ініціалами уповноважених осіб, які брали участь у його розробленні. Можливе парафування всього тексту договору і певних його статей.

Статті 11 Віденських конвенцій 1969 і 1986 років встановили наступні способи вираження згоди на обов'язковість договору:

- підписання договору;
- обмін документами;
- ратифікація договору;
- його прийняття, затвердження;
- приєднання до нього або будь-який інший спосіб, про який домовилися сторони.

Найбільш поширеним способом вираження згоди на обов'язковість договору є його підписання.

Ратифікація - остаточне схвалення, затвердження найвищим органом держави міжнародного договору, що означає згоду на обов'язковість для неї договору, який набуває юридичної сили лише після ратифікації. Порядок ратифікації визначається внутрішнім правом.

Ратифікація договору вважається завершеною після обміну ратифікаційними грамотами (двосторонній договір) або вручення їх депозитарію (багатосторонній договір).

Ратифікація є остаточною, від неї не можна відмовитися або знову винести договір на обговорення. Відповідно до **Конституції України (ст. 9) чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.**

Згода на обов'язковість договору може бути виражена через приєднання до договору (ст. 15 Віденських конвенцій).

Можливість приєднання передбачається в самому договорі або узгоджується з його учасниками. Як правило, приєднання здійснюється тими ж органами, що і ратифікація.

- Після ратифікації договору здійснюється обмін ратифікаційними грамотами або здача їх депозитарію. **Депозитарій** - держава або міжнародна організація, що бере на себе зобов'язання зберігати текст міжнародного договору, документи про його ратифікацію, про приєднання до договору інших держав тощо. Депозитарій визначається під час ведення переговорів. Як правило, це держава, в якій відбуваються переговори та підписання договору.
- Основними функціями депозитарію є: зберігання оригінального тексту договору; підготовка, засвідчення копій; реєстрація договору в ООН; інформування учасників договору про надходження ратифікаційних грамот та іншої документації (заяви, застереження, приєднання, денонсації) щодо договору.
- Реєстрація міжнародних договорів - внесення до спеціального реєстру міжнародної організації міжнародного договору, який набув чинності, що дає змогу посилатися на нього в органах такої організації. Реєстрація договорів здійснюється в секретаріатах ООН, спеціалізованих установах ООН, Ради Європи та інших організацій. Включення цієї статті в Статут ООН переслідувало ціль обмежити таємну дипломатію і довести до відома міжнародного співтовариства зміст договорів.

Застереження до договору

Застереження — це одностороння заява держави, зроблена під час підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до нього, за допомогою якої вона бажає виключити або змінити юридичну дію певних положень договору в їхньому застосуванні до даної держави.

Забороняється: в двосторонніх договорах, коли застереження недопустиме з точки зору об'єкта і мети договору, якщо договором передбачено право робити лише певні застереження.

Відповідно до Віденської конвенції 1969 р. договір може бути змінений за згодою його сторін шляхом внесення поправок (ст. 39). Вони за своїм призначенням і за процедурою прийняття рішення дуже відрізняються від застережень. За допомогою поправок змінюється договір, а застереження в основному уточнюють використання відповідних положень договору відносно конкретного учасника

Дія і припинення дії договорів.

- **Вступ в силу** - настання моменту, з якого договір починає діяти як юридичний акт, **набуття чинності** - на умовах, у ньому вказаних (після ратифікації, після підписання і т.д.)
  - **Строк дії міжнародного договору** - період часу, упродовж якого діє міжнародний договір; визначається в самому договорі. Дія договору починається з моменту набуття ним чинності; міжнародний договір припиняє свою дію після закінчення терміну, на який його уклали. Дострокове припинення дії міжнародного договору регулюється в особливому порядку.
  - Продовження чинності договору шляхом **пролонгації міжнародного договору** - продовження строку дії договору, що виконується, до закінчення строку його дії з метою забезпечення його безперервності.
- укладенням спеціальної угоди (протоколу) про те, що договір продовжено на певний строк;
- передбаченням умови про продовження в тексті договору.
- При цьому можлива автоматична пролонгація міжнародного

- **Припинення дії** - втрата міжнародним договором своєї юридичної сили за умов, визначених самим міжнародним договором, або за вольовим рішенням сторін.

Виділяють **вольові** (денонсація, скасування, новація або заміна, анулювання договору) і **не вольові** (закінчення строку дії договору, настання скасовувальної умови, виникнення нової імперативної норми, війни, припинення існування суб'єктів договору) **способи припинення дії договорів**.

Денонсація міжнародного договору - спосіб припинення дії міжнародної угоди в порядку та в строки, обумовлені в ній. Загальною умовою денонсації є повідомлення однієї з сторін договору про відмову від його виконання, що призводить до припинення дії договору.

Анулювання, як і денонсація, є односторонньою відмовою від Міжнародного договору, коли є достатні для того підстави, визначені нормами міжнародного права. При денонсації держава-учасниця не зобов'язана пояснювати причини виходу з договору, а шляхом анулювання повинна зазначити ці обставини (причини).

Під **новацією (заміною)** розуміють укладення державами-учасницями нового договору з тих самих питань.

Скасування - це припинення дії договору за згодою всіх договірних сторін.

Недійсність договору

Абсолютна недійсність (недійсність договору із самого початку) передбачає усунення всього здійсненого за договором. Підставами абсолютної недійсності можуть бути: обманні дії іншої держави; підкуп представника держави; примушування представника держави; примус держави в результаті застосування сили чи її погрози, порушуючи принципи Статуту ООН.

- При **відносній недійсності** (недійсність з моменту оспорювання) договору дії, що сумлінно вчинялись до посилання на недійсність, не вважаються незаконними лише з причини недійсності договору. Підставами відносної недійсності є: порушення норми внутрішнього права (держави не має права посилатися на ту обставину, що її згода на обов'язковість договору була виражена в порушення положень її внутрішнього права, якщо тільки дане порушення не було явним і не стосувалося норми її внутрішнього права особливо важливого значення); перевищення представником держави правомочності на вираження згоди на обов'язковість договору; помилка, яка стосується факту або ситуації, що існувала при укладенні договору, якщо вони представляли істотну основу для згоди на обов'язковість.

Виконання та тлумачення

Тлумачення міжнародного договору - з'ясування його реального значення і змісту з метою найповнішої і найточнішої реалізації умов договору.

Тлумачення міжнародного договору здійснюють:

- одна із сторін договору, і в цьому разі тлумачення має силу лише для цієї сторони;
- сторони договору за угодою між ними, і в цьому випадку воно обов'язкове для цих сторін;
- міжнародні органи, про які з цією метою можуть згадати у самому договорі.

Види тлумачення:

- а) офіційне тлумачення (здійснюється учасниками договору, спеціальними органами, наприклад, Міжнародним Судом ООН);
- б) неофіційне (доктринальне);
- в) внутрішньодержавне тлумачення (реалізується уповноваженим на те державним органом для внутрішньодержавних цілей).

Питання для розгляду ч.2

- **Поняття, підстави і суб'єкти міжнародно-правової відповідальності.**
- **Види та форми міжнародної відповідальності.**
- **Обставини, що виключають відповідальність держав.**
- **Поняття і види міжнародних протиправних дій.**

Поняття

Міжнародно-правова відповідальність - це сукупність правових відносин, що виникають у зв'язку з правопорушенням, вчиненим якою-небудь державою чи іншим суб'єктом міжнародного права, чи через збитки, заподіяні однією державою іншій у результаті правомірної діяльності.

Ознаками, що характеризують міжнародну відповідальність, є такі:

- 1) полягає в застосуванні до держави-правопорушниці санкцій міжнародно-правових норм;
- 2) настає за здійснення міжнародного правопорушення;
- 3) спрямована на забезпечення міжнародного правопорядку;
- 4) пов'язана з визначеними негативними наслідками для правопорушника;
- 5) реалізується в міжнародних правоохоронних правовідносинах, що виникають між державою-правопорушницею і потерпілою державою, а іноді також між державою-правопорушницею і міжнародним

- **Суб'єкти міжнародно-правової відповідальності** є тільки суб'єкти міжнародного публічного права. Як правило, це держави, інші суб'єкти міжнародного права.

Існує два види суб'єктів правовідносин, що виникають у випадку міжнародно-правової відповідальності: суб'єкти міжнародного правопорушення і суб'єкти міжнародних претензій.

Відповідальність фізичних осіб за міжнародні злочини найчастіше настає за умови, що їхні злочинні діяння пов'язані зі злочинною діяльністю держави. При цьому держави, винні в здійсненні злочину, несуть міжнародну відповідальність, а фізичні особи - міжнародну кримінальну відповідальність.

Термін давності - Конвенція про незастосування терміну давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 року вказує, що представники державної влади і приватні особи, винні в здійсненні зазначених злочинів і співучасті в них, несуть відповідальність незалежно від часу здійснення злочину.

Підстави міжнародно-правової відповідальності

- **Нормативні:** договір, закон чи інше джерело права, у силу чи на підставі якого суб'єкт може бути притягнутий до відповідальності. Нормативною підставою міжнародної відповідальності є міжнародно-правові акти, що встановлюють міжнародні зобов'язання, порушення яких може бути кваліфіковане як міжнародне правопорушення.
- **Юридико-фактичні** – правопорушення (склад правопорушення – об'єкт, дії чи бездіяльність, суб'єкт, вина в формі умислу чи необережності)
- **Процесуальні підстави** - це наявність процедури розгляду справ про правопорушення і притягнення до міжнародно-правової відповідальності.

Види та форми відповідальності

- Розрізняють два основні види: матеріальна та нематеріальна (моральна чи політична).

Міжнародне правопорушення передбачає такий комплекс наслідків:

- 1) відновлення державою-правопорушницею порядку, який існував;
- 2) притягнення держави-правопорушниці до відповідальності;
- 3) застосування мирних засобів для відновлення порушених відносин і реалізації відповідальності;
- 4) звернення потерпілих суб'єктів за потреби до примусових засобів забезпечення відповідальності.

Нематеріальна відповідальність держав

- **Ресторація** полягає у відновленні нематеріальних прав потерпілих суб'єктів міжнародного права (наприклад, припинення незаконної окупації, звільнення незаконно затриманих осіб, скасування судових рішень, що заподіюють шкоду потерпілим державам, їх юридичним і фізичним особам).
- **Ординарна сатисфакція** - це задоволення державою-правопорушницею правомірних нематеріальних вимог потерпілої держави, що полягає у запевненні державою-правопорушницею про недопущення повторення правопорушення. Найхарактерніші форми — вибачення; вираження жалю чи співчуття; покладання обов'язку матеріального відшкодування на осіб, причетних до здійснення міжнародного правопорушення, їх карне чи адміністративне переслідування.
- **Надзвичайна сатисфакція** - це різного роду тимчасові обмеження суверенітету і правоздатності держав, що вчинили міжнародний злочин.

Матеріальна відповідальність держав

Реституція полягає в поверненні державою-правопорушницею потерпілим суб'єктам неправомірно захопленого в них майна, що має індивідуальні характеристики (архівів, історичних, художніх та інших цінностей і т.п.).

Субституція - заміна неправомірно знищеного чи ушкодженого майна подібними і рівноцінними предметами, коли не можливо здійснити реституцію.

Ординарна репарація полягає у відшкодуванні державою-правопорушницею матеріального збитку шляхом виплати грошових сум, постачання товарів, надання послуг, еквівалентних сумі, що підлягає відшкодуванню потерпілим суб'єктам

Надзвичайні репарації - це особливі обтяження, що виражаються в тимчасовому обмеженні правомочності держав, що вчинили міжнародні злочини, розпоряджатися своїми матеріальними ресурсами.

Обставини, що виключають відповідальність

Звільнення від відповідальності — це зняття із суб'єкта міжнародного права обов'язку ліквідації наслідків здійсненого ним діяння, яке спричинило відповідальність.

Обставини, що виключають відповідальність держав(спричиняють звільнення від відповідальності) - це факти, дії та явища, доведеність існування яких на момент здійснення правопорушення знімає із суб'єкта міжнародного права обов'язок відшкодування збитків, якщо правопорушення було спричинене цими фактами, діями чи явищами:

- 1) вину потерпілої сторони (дії, що спричинили завдання шкоди, груба недбалість);
  - 2) форс-мажор (непереборна сила);
  - 3) непередбачувані зовнішні події надзвичайного характеру (стихійні лиха, епідемії, епізоотії, а іноді - явища соціального характеру (збройні конфлікти тощо);
  - 4) стан крайньої необхідності, тобто наявність загрози життєво важливим інтересам суб'єкта.
-
- згоду потерпілої сторони на здійснення діяння, яке спричинило завдання шкоди;
  - допустимі в рамках міжнародного права дії суб'єкта у відповідь на протиправну поведінку потерпілого (самооборона).

Поняття і види міжнародних протиправних дій.

Міжнародні правопорушення — це протиправна дія чи бездіяльність держави, що порушує її міжнародні зобов'язання. Обов'язковим є існування сукупності юридично обов'язкових приписів, міжнародно-правових актів, на підставі яких певний варіант поведінки держави кваліфікується як міжнародне правопорушення.

У теорії міжнародного права загально визнаним є розподіл міжнародних протиправних дій, що стосуються інтересів держав і всього міжнародного співтовариства, на кілька груп:

- 1) найтяжчі міжнародні злочини;
- 2) особливо небезпечні міжнародні правопорушення (злочини міжнародного характеру);
- 3) ординарні міжнародні правопорушення (делікти).

Злочини проти людства

Воєнні злочини — порушення законів або звичаїв війни, вбивства, жорстокість, вивезення на примусові роботи чи з іншою метою цивільного населення окупованої території, вбивство або жорстокість до військовополонених, вбивства заручників, грабунок суспільної або приватної власності, безпідставні руйнування міст і сіл, не викликані військовою необхідністю спустошення.

- **Злочини проти людяності** — вбивства, винищення, поневолення, депортації та інші жорстокі дії, вчинені проти цивільного населення або переслідування на політичному, расовому або релігійному ґрунті, коли такі дії вчинені на виконання злочинів проти миру або воєнних злочинів.

Геноцид - дії, спрямовані на повне або часткове знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом вбивства членів цієї групи, спричинення тяжкої шкоди їх здоров'ю, насильницької перешкоди дітонародженню, примусової передачі дітей, насильницького переселення або створення інших умов, розрахованих на фізичне знищення членів цієї групи.

- **Апартеїд** - крайня форма расової дискримінації (розрізнення) і сегрегації (політика відділення "кольорового" населення від білого), що здійснюється відносно окремих національних і расових груп населення. Апартеїд виражається в позбавленні чи істотному обмеженні політичних, соціально-економічних і цивільних прав, територіальній ізоляції і т.п.

Екоцид - масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, здатних викликати порушення екологічної рівноваги, екологічну катастрофу. В останні роки в міжнародному праві екоцид визнається міжнародним злочином.

- **Злочини проти миру** -1) підготовка, планування, початок або ведення агресивної

Злочини міжнародного характеру

До злочинів міжнародного характеру відносять:

- злочини проти стабільності міжнародних відносин (тероризм, захоплення заручників, найманство, викрадення літаків, зазіхання на дипломатичних представників, незаконне радіомовлення);
- злочини, що завдають шкоди економіці й соціальному розвитку держав (викрадення творів мистецтва, дії проти навколишнього середовища, знищення і пограбування розкопок та ін.);
- злочини, що посягають на особисті права людини (рабство, работоргівля, торгівля жінками і дітьми, поширення порнографії, тортури);
- злочини, які скоюють у відкритому морі (піратство, зіткнення суден, ненадання допомоги на морі, забруднення моря шкідливими речовинами);
- злочини, які скоюють у районі воєнних дій (стосовно цивільного населення, військовополонених, поранених, хворих).

Правопорушення

Вирішення питання про те, чи є конкретне діяння держави підставою її міжнародно-правової відповідальності, залежить від наявності в поведінці держави сукупності елементів, що утворюють склад міжнародного правопорушення.

- Загальний склад міжнародного правопорушення містить у собі наступні елементи:
- а) об'єкт протиправного діяння;
- б) протиправне поведження держави, що виражається в діяннях її органів;
- в) шкода, що є наслідком протиправного поведження держави;
- г) причинний зв'язок між протиправним поведженням держави і шкідливими наслідками, що наступили. Кожний з цих елементів присутній у складі конкретного правопорушення, тобто лише наявність цих ознак свідчить про те, що в поведженні держави мається склад міжнародного правопорушення.